

П	Л	Е	Н	А	Р	Н	Ы	Е
Д	О	К	Л	А	Д	Ы		

ПРОТОИЕРЕЙ СЕРГИЙ ГОРДУН

КАНДИДАТ БОГОСЛОВИЯ, ПРОФЕССОР Минской духовной академии,
(Минск, Беларусь)

ФРАНЦЫСК СКАРЫНА – СЛАВУТЫ І НЕВЯДОМЫ

Імя Скарыны ведае кожны жыхар Беларусі. Не толькі дарослы чалавек, але нават кожны школьнік скажа, што Скарына – гэта наш беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар, асветнік-гуманіст, вучоны-медык. Бясспрэчна, Скарына – наша славукасць, наш гонар. Але ці ведаем мы Скарыну? Ці вядомы нам яго погляды на жыццё, яго думкі і мары, яго пачуцці? Вузкаму колу спецыялістаў – напэўна, так. Бо скарыназнаўчая літаратура у нас багатая. Але як нацыя, як народ, ці можам мы сказаць, што Скарына – наш, што мы – яго духоўныя нашчадкі, што думкі і пачуцці Скарыны сёння жывуць у нашым грамадстве? На жаль, не. Трэба гэта прызнаць. Мы ўсё ведаем імя Скарыны, але не ведаем яго як асобу. Успрыняць Скарыну як асобу – няпроста, нягледзячы на тое, што пішуць пра яго шмат. Бяда ў тым, што Скарыну вельмі мала чытаюць. А як інакш можна успрыняць духоўны свет чалавека, які жыў у XVI стагоддзі, калі не чытаць напісанага ім? Праўда, чытаць Скарыну без перакладу могуць далёка не ўсе: яго мова шмат у чым адрозніваецца ад нашай сучаснай. Але нам трэба чытаць Скарыну, уважліва ўглядацца і ўдумвацца ў словы, напісаныя ім, і старацца спасцігнуць яго думкі. Яшчэ адна перашкода для успрымання Скарыны нашымі сучаснікамі заключаецца ў тым, што яго вобраз моцна абцяжараны савецкімі ідэалагічнымі схемамі. Напрыклад, Міхаіл Піятуховіч (1891-1938), аналізуючы прадмовы Скарыны да біблейскіх кніг, сцвярджае, што Скарына адносіцца да тэкстаў Свяшчэннага Пісання крытычна, каменціруе яго адвольна. Ён «поўны пачуцця ўласнай годнасці, ён ужо далёкі ад хрысціянскага ідэалу пакорлівасці»¹. Праз тры дзесяцігоддзі іншы савецкі літаратуразнаўца Віталь Вольскі (1901-1988) з упэўненасцю пісаў, што ў прадмовах Скарыны «цалкам адсутнічаюць царкоўныя элементы»². Яго сучаснік Мікалай Алексютовіч (1921-1967), які напісаў першую ў Савецкім Саюзе манаграфію пра Скарыну, выказаўся яшчэ больш рэзка. Ён запэўніваў чытача, што Біблія Скарыны «была выдадзена наперакор традыцыйным царкоўным устаноўкам і, мяркуючы па характару напісаных да яе прадмоў, не толькі не адпавядала духу артадаксальнага хрысціянства, але і была накіравана перш за ўсё супраць засілля і рэакцыйнай ролі духавенства, выступаючага ў масе сваёй ворагам навукі і прагрэсу»³.

На жаль, такога роду стэрэатыпы пра Скарыну ўсё яшчэ прысутнічаюць у грамадскай свядомасці. Многія пакаленні школьных настаўнікаў гісторыі і беларускай літаратуры навучаны ўспрымаць Скарыну як прагрэсіўнага гуманіста-асветніка, які хоць і не здолеў да канца парваць з рэлігіяй, але ў сваіх паводзінах і думках быў зусім далёкі ад хрысціянскага светапогляду. На самой справе, тэксты, напісаныя і выдадзеныя Скарынам, не даюць падставы сумнявацца ў тым, што Скарына ставіўся з вялікай пашанай і духоўным трымценнем як да Свяшчэннага Пісання, так і да праваслаўнага багаслужэння.

Многія нашы суайчыннікі з усёй творчай спадчыны Скарыны звычайна памятаюць толькі адзін фрагмент з яго прадмовы да кнігі Іудзіф:

«...понеже от прирожения звери, ходящие въ пустыни, знаютъ ямы своя, птицы, летающие по въздуху, ведаютъ гнезда своя, рыбы, плывающие по морю и в рекахъ, чуютъ виры своя, пчелы и тымъ подобная боронятъ ульевъ своихъ, – такожь и люди, игде зродилися и ускуормлены суть по Бозе, к тому месту великую ласку имають»⁴.

«...паколькі ад прыроды звяры, якія ходзяць па пустыні, знаюць ямы свае, птушкі, якія лятаюць у паветры, ведаюць гнёзды свае, рыбы, якія плаваюць у моры і ў рэках, адчуваюць віры свае, пчолы і падобныя ім абараняюць вулі свае, – то таксама і людзі, дзе яны нарадзіліся і былі выхаваны ў законе Божым, да таго месца маюць вялікую пяшчоту»⁵.

Гэта сапраўды прыгожыя і паэтычныя словы, якія сведчаць пра тое, што любоў да сваёй краіны і свайго народа Скарына лічыў натуральным, ад прыроды ўласцівым кожнаму чалавеку пачуццём. Больш таго, у той жа прадмове Скарына падкрэслівае, што вобраз Іудзіфі павінен для ўсіх нас быць прыкладам самаахвярнага служэння Бацькаўшчыне. Трэба не шкадаваць «всякого тружания и скорбовъ для посполитого доброго и для отчины своей» («усякай працы і матэрыяльных сродкаў для ўсеагульнага дабра і для Айчыны сваёй»)». Дзеся сваіх суайчыннікаў Іудзіф рызыкавала сваім жыццём, «выдала есть животь свой на небезпеченство», і Гасподзь Бог у гэтым яе падзвігу ёй дапамог, так што яна змагла перамагчы непераможнага. Такім чынам, Скарына на прыкладзе Іудзіфі вучыць нас, якой павінна быць наша любоў да Бацькаўшчыны, і запэўнівае нас, што калі яна будзе такой, то Гасподзь і нам дапаможа пераадолець жыццёвыя цяжкасці і ўмацуе нас.

Гаворачы пра любоў да сваёй радзімы, Скарына ўказвае, што родныя мясціны павінны быць дарагімі для людзей не толькі таму, што яны там нарадзіліся, але і таму, што яны там «ускуормлены суть по Бозе», г. зн.

1 Піятуховіч М. Францішак Скарына і яго літаратурная дзейнасць. // Чатырохсотлецце беларускага друку (1525-1925). Мн., 1926, с.178-179.

2 Вольскі Віталі. Нарысы па гісторыі беларускай літаратуры эпохі феадалізма. Мн., 1958, с.86.

3 Алексютовіч М.А. Скарына. Яго дзейнасць і светапогляд. Выдавецтва Акадэміі навук БССР. Мн., 1958, с.62.

4 Предсловіе доктора Франціска Скорины с Полоцька вѣ книги Иудифъ вдовици. – Біблія. Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенае Франціскам Скарына ў 1517-1519 гадах. Т.2. Мн. 1991, с.604 Предсловіе доктора Франціска Скорины с Полоцька вѣ книги Иудифъ вдовици. – Біблія. Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенае Франціскам Скарына ў 1517-1519 гадах. Т.2. Мн. 1991, с.604

5 Тут і далей пераклад тэкстаў Скарыны на сучасную мову мой.

6 Там жа.

выхаваны ў набожнасці, у законе Божым. Такую любоў меў і сам Скарына да свайго роднага старажытнага Полацка, які ў сваіх пасляслоўях да біблейскіх кніг часта называў слаўным.

Францыск Скарына жыў у эпоху вялікіх навуковых адкрыццяў, небывалага ўздыму культуры і асветы. Ён пабываў у многіх краінах, многа пабачыў і зведаў, дасягнуў вышынь еўрапейскай адукаванасці і вучонасці. І пасля таго, стаўшы доктарам медыцыны, ён аддае ўсе сілы, веды і талент адной справе, якую лічыць самай важнай і ў якой бачыць галоўны сэнс свайго жыцця – выданню кніг Свяшчэннага Пісання і праваслаўных богаслужэбных тэкстаў. Чаму да Бібліі і літургічных тэкстаў Праваслаўнай Царквы звяртаецца наш славыты продак? Чаму ён, доктар медыцыны, не выдае творы тых вучоных, філосафаў, медыкаў, якія ён вывучаў у розных універсітэтах і цану якім добра ведаў? Адказ на гэтае пытанне вельмі важна ведаць усім нам, нашчадкам Скарыны, і асабліва важна ведаць гэта школьным настаўнікам. Мне не раз даводзілася чуць вельмі павярхоўны адказ: маўляў, у тыя далёкія часы ўсе пісалі толькі на багаслоўскія тэмы і выдавалі толькі царкоўныя кнігі, нічога іншага і быць не магло, час такі быў, сярэднявечча. Гэта тыповы адказ чалавека, які жыве стэрэатыпамі і проста не хоча ад іх адмовіцца. Зусім не цяжка пераканацца, што гэта не так. Для гэтага дастаткова ўспомніць імёны вучоных або філосафаў, якія жылі ў Еўропе ў XV-XVI стагоддзях, і пашукаць у любой энцыклапедыі пералік іх навуковых прац. Згадаем, напрыклад, знакамітага Мікалая Каперніка (1473-1543), сучаснік Скарыны. У адрозненні ад Скарыны, які быў звычайным праваслаўным хрысціянінам, а не «сярэдневяковым манахам», як аднойчы здэкліва абазваў яго вядомы партыйны дзеяч В.Г. Кнорын (1890-1939), Капернік па роду сваёй дзейнасці быў каталіцкім свяшчэннікам, яле яго больш цікавіла астраномія, чым багаслоўе, таму і ў гісторыю ён увайшоў не як красамоўны прапаведнік ці знакаміты экзегет, а як славыты астраном, стваральнік геліяцэнтрычнай сістэмы свету. Так што ў тым самым сярэднявеччы польскі ксёндз Мікалай Капернік вывучаў рух нябесных цел і пісаў навуковыя працы па астраноміі, а доктар медыцыны Францыск Скарына пісаў прадмовы да біблейскіх кніг і складаў акафісты.

Возьмем яшчэ адзін прыклад, менш вядомы, але, здаецца, не менш цікавы. Першым выхадцам з усходніх славян, які атрымаў у еўрапейскім універсітэце ступень доктара медыцыны, быў Георгій Катэрмак (1450-1494). Ён нарадзіўся ў заходнеукраінскім горадзе Драгобыч, вучыўся, як пазней Скарына, у Кракаўскім універсітэце, потым у Італіі, працаваў лекарам, а з 1487 г. займаў пасаду экстраардынарнага прафесара Кракаўскага універсітэта. З яго пяці навуковых прац ніводная не носіць багаслоўскага характару. Самая вядомая з іх – кніга на лацінскай мове «Прагнастычная ацэнка бягучага 1483 года», надрукаваная ў Рыме ў 1483 г. Кніга змяшчае ў сабе звесткі з геаграфіі, астраноміі, метэаралогіі і медыцыны. Дарэчы, яна з'яўляецца першым у свеце друкаваным выданнем аўтара, які паходзіць з усходнеславянскіх зямель. Дык вось, Георгій Катэрмак (або Юрый з Драгобыча, як ён падпісваў свае працы), будучы доктарам медыцыны, займаўся медыцынскай практыкай і навуковай працай, а доктар Францыск Скарына з Полацка пачаў друкаваць кнігі Свяшчэннага Пісання. Чаму? Скарына адказвае на гэтае пытанне, калі ў прадмове да Бібліі піша:

«В сей книзе всее прироженое мудрости зачало и конецъ: Богъ Вседержитель познаванъ бываетъ. В сей книзе вси законы и права, имиже люде на земли справоватися имають, пописаны суть. В сей книзе вси лекарства душевные и телесные зуполне найдете. Ту навчение философии добронравное, яко любити Бога для самого себе и ближнего для Бога имамы. Ту справа всякого собрания людского и всякого града, еже верою, соединением ласки и згодою посполитое доброе помножено бываетъ»⁷.

«У гэтай кнізе ўсёй прыроднай мудрасці пачатак і канец: праз яе пазнаецца Бог Уседзяржыцель. У гэтай кнізе напісаны ўсе законы і правы, якімі людзі на зямлі павінны кіравацца. У гэтай кнізе ўсе лекі для душы і цела ў поўнай меры знойдзеце. Тут навучанне філасофіі добрых паводзін, што мы павінны любіць Бога дзеля самога сябе і бліжняга дзеля Бога. Тут кіраванне ўсякай грамадой людскай і ўсякім горадам, каб вераю, узаемнай прыязнасцю і згодаю памнажалася агульнае дабро».

Такім чынам, Скарына сцвярджае, што ў Бібліі – уся паўната Бажэственнага Адкровення, якім павінны людзі кіравацца і ў асабістым, і ў грамадскім жыцці. Скарына таксама ўказвае, што ў біблейскіх кнігах можна знайсці шмат цікавых і карысных звестак з розных галін чалавечых ведаў – філасофіі, гісторыі, логікі, паэзіі. На падставе гэтых слоў з прадмовы да Бібліі многія даследчыкі савецкага перыяду сцвярджалі, што ў рэлігійных кнігах Скарына «шукаў карысныя звесткі па гісторыі, геаграфіі, прыродазнаўчых навуках, зусім не цікавячыся іх дагматычным бокам»⁸, «разглядаў біблейскія кнігі як крыніцу свецкіх ведаў»⁹ і тым самым пазбаўляў Біблію яе «аўтарытэту свяшчэннай кнігі»¹⁰. Такія вывады – яўнае скажэнне думкі Скарыны. Скажаўшы пра тое, што ў Бібліі можна знайсці шмат карысных звестак з розных навук, Скарына затым выразна падкрэслівае, што не гэта – галоўнае ў Бібліі. А што ж ёй самае важнае? Вось як на гэта адказвае Скарына:

«Надо все надъ то мы, хрестиане, ведаючи все науки быти минуищие, потребуемъ речи вечное – душного спасения»¹¹.

«Найперш за ўсё мы, хрысціяне, ведаючы, што ўсе навукі – мінулыя, маем патрэбу ў вечным – у спасенні душы».

Скарына, які дасягнуў вышынь еўрапейскай вучонасці, які ведае, што такое навука, і цэніць яе, сцвярджае, што ўсе навукі маюць часовы і зменлівы характар, а мы, хрысціяне, вучоныя і невучоныя, перш за

7 Предъсловіе доктора Франъциска Скорины с Полоцька во всю Бивлию рускаго языка. – Біблія. Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенае Францыскам Скарына ў 1517-1519 гадах. Т.1, Мн., 1990, сс.8-9

8 Перцаў У.М., акадэмік АН БССР. Прадмова да кнігі М.А. Алексютовіча «Скарына. Яго дзейнасць і светапогляд». Мн., 1958, с.4.

9 Алексютовіч М.А. Скарына. Яго дзейнасць і светапогляд. Мн., 1958, с.63.

10 Свяжынскі У.М. Слова Скарыны. Мн., «Народная асвета», 1984, с.16.

11 Предъсловіе доктора Франъциска Скорины с Полоцька во всю Бивлию рускаго языка. – Біблія. Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенае Францыскам Скарына ў 1517-1519 гадах. Т.1, Мн., 1990. с.10.

ўсё павінны дбаць пра вечнае спасенне сваёй душы. Як дасягнуць яго? Скарына раіць нам:

«Чтими жъ уставичне Светое Еувангелие, а, чтучи е, наследуимы дела нашего Избавителя Ісуса Христа. А тако с помощью Его вниидем в живот вечный и в Царство Небесное, уготованное избранным Божиим»¹².

«Будзем жа пастаянна чытаць Святое Евангелле і, чытаючы яго, пераймаць учынкi нашага Збаўцеля Ісуса Хрыста. І так з Яго дапамогаю мы ўвойдем у жыццё вечнае і ў Царства Нябеснае, падрыхтаванае для выбраннікаў Божых».

У сваёй прадмове да ўсёй Бібліі Скарына гаворыць пра яе склад, пералічвае кнігі, якія ўваходзяць у Біблію, і вельмі каратка акрэслівае іх змест. З усіх біблейскіх кніг Скарына асабліва вылучае Евангелле і заклікае пастаянна чытаць яго. Гасподзь Ісус Хрыстос – вось духоўны арыенцір, які ўказвае нам Скарына. У той жа прадмове Скарына піша, што чатыры евангелісты – Матфей, Марк, Лука і Іаан – у чатыры бакі свету нясуць імя Гасподняе, як калясніца і прастол Жыццёпачатнай Троіцы¹³.

Як вядома, Скарына пачынае сваю выдавецкую дзейнасць у 1517 годзе і першай з усіх біблейскіх кніг ён выдае Псалтыр (дата выдання пазначана 6 жніўня – на свята Праабражэння Гасподняга). Псалтыр – самая пашыраная і любімая на праваслаўнай Русі кніга Бібліі. Псалтыр можна назваць кнігай малітвы, бо псалмы – гэта па сутнасці малітвы. Той факт, што Скарына пачынае сваю выдавецкую дзейнасць з Псалтыра, з'яўляецца пераканаўчым сведчаннем таго, што на першым месцы ў Скарыны былі не інфармацыйна-асветніцкія мэты, як нярэдка сцвярджаюць. Калі б гэта было так, то Скарына аддаў бы перавагу такім кнігам Бібліі, як Выхад, кніга Суддзяў, кнігі Царстваў, якія сапраўды багатыя на гістарычныя звесткі. А Псалтыр – гэта кніга рэлігійнай паэзіі і кніга малітвы. Значыць, галоўнай для Скарыны была мэта духоўная. Першае, што дае Скарына свайму народу – гэта кніга малітвы, Псалтыр. Ф.Скарына ясна разумее значэнне Псалтыра ў духоўным жыцці хрысціянiна і ў прадмове да яго піша, што псалмы – гэта

«яко бы сокровище всихъ драгыхъ скарбовъ; всякии немощи, духовнии и телеснии, уздравляють, душу и смыслы освѣщають, гневъ и ярость усмиряють, миръ и покой чиняют, смутокъ и печаль отгоняют, чюствие в молитвахъ даютъ, людей в пріязнъ зводять, ласку и милость укрепляютъ, бесы изгоняють, ангелы на помощь призываютъ»¹⁴.

«нібы ўмяшчальня ўсіх дарагіх скарбаў; яны ўсякія немачы, духоўныя і цялесныя, вылечваюць, душу і розум асвятляюць, гнеў і ярасць уціхаміраюць, мір і спакой ствараюць, смутак і тугу адганяюць, натхненне ў малітвах даюць, людзей у пріязнъ зводзяць, спагаду і міласць умацоўваюць, дэманаў выганяюць, ангелаў на дапамогу заклікаюць».

Немагчыма не звярнуць увагу на тое, з якой любоўю, з якім замілаваннем, з якой пяшчотай Скарына піша пра Псалтыр. Так можа пісаць чалавек, які сам моліцца, які спазнаў асалоду малітвы, радасць малітвы, суцяшэнне ў малітве. Вось яшчэ ўрывак са Скарынавай прадмовы да Псалтыра:

«Псаломъ ест щить противъ бесовскимъ ношънымъ мечтаниемъ и страхомъ, покой деннымъ суетамъ и роботамъ, защититель младыхъ и радость, старымъ – потеха и песня, женам – набожная молитва и покраса, детемъ малымъ – початокъ всякое доброе науки, дорослымъ – помножение в науце, мужемъ – мощное утверждение.

Псалом – гэта шчыт супраць дэманскіх начных летуценняў і страхай, спакой пасля дзённых турбот і клопатаў, абаронца маладых і радасць, для старых – суцяшэнне і песня, жанчынам – набожная малітва і ўкраса, малым дзецям – пачатак усякай добрай навукі, дарослым – удасканаленне ў навучы, мужчынам – надзейнае ўмацаванне.

Псаломъ ест всяя Цѣрькви единый гласъ, свята украшаетъ. Псаломъ жестокое сердце мякчить и слезы с него, яко бы со источника, изводитъ. Псаломъ ест ангельская песнь, духовный темъянъ, вкупе тело пѣниемъ веселитъ, а душу учитъ»¹⁵.

Псалом – усёй Царквы адзіны голас, ён святы ўпрыгожвае. Псалом жорсткае сэрца змякчае і слёзы з яго, нібы з крыніцы, выводзіць. Псалом – гэта ангельская песня, духоўны фіміям, ён адначасова цела спевамъ весяліць, а душу навучае».

Выдаючы сваю першую кнігу, Скарына пераконвае чытача, якая яна карысная і патрэбная, і заклікае ўсіх да малітвы. Канешне, Скарына з дзяцінства ведаў Псалтыр. Магчыма, гэта была яго першая кніга, бо ў тыя часы было прынята па Псалтыру і Часаслову вучыць дзяцей чытаць. Цяпер для гэтага ўжываюць буквары, але давайце паверым нашаму першадрукару і будзем самі чытаць і дзяцей нашых знаёміць з тымі кнігамі, якія ён выдаваў. Пра свае матывы выдання Псалтыра Скарына піша:

«И видечи таковыя пожитки в такъ малой книзе, я, Францишек, Скорининъ сынъ с Полоцька, в лекарскихъ наукахъ докторъ, повѣлелъ есми Псалтырю тиснути рускими словами, а словенскимъ языкомъ напред ко чти и к похвалѣ Богу, в Троици единому, и Пречистой Его Матери Марии, и всемъ небеснымъ чиномъ и святымъ Божиимъ, а потомъ к пожитку посполитого доброго, наболѣй с тое причины, иже мя милостивый Богъ с того языка на свет пустил»¹⁶.

«І бачачы такую карысць у такой малой кнізе, я, Францішак, Скарынін сын з Полацка, у лекарскіх навукaх доктор, загадаў надрукаваць Псалтыр рускімі словамі і славянскай мовай найперш на пашану і пахвалу Богу, у Троіцы адзінаму, і Прачыстай Яго Маці Марыі, і ўсім нябесным чынам і святым Божым угоднікам, а потым на карысць агульнага добра, найболей жа з той прычыны, што мяне міласцівы Бог з той мовы на свет пусціў».

Праз месяц пасля першай кнігі, 10 верасня, Ф. Скарына выдае яшчэ адну біблейскую кнігу – кнігу Іава. І гэтая

¹² Там жа.

¹³ Там жа, с.16.

¹⁴ *Предъсловіе в Псалтирь. – Біблія. Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенае Францыскам Скарынаў у 1517-1519 гадах. т. 3, Мн. 1991, с.8*

¹⁵ Там жа, сс.8-9.

¹⁶ Там жа, с.10.

кніга не багатая на гістарычны матэрыял, але яна адрозніваецца цэласнасцю сюжэта і яркай вобразнасцю. Іаў заўсёды ўспрымаўся як узор лагоднасці, цяплення, пакорнасці волі Божай. Так успрымае Іава і Скарына, і ён у прадмове да кнігі звяртаецца да чытача словамі з саборнага Паслання святога апостала Іакава, дзе маецца заклік браць прыклад з Іава. Скарына заклікае чытача задумацца над пытаннямі, чаму Бог людзям добрым і праведным часам дапускае цярапець беды і немачы, а злым і несправядлівым дае шчасце і здароўе, і які будзе канчатковы лёс добрых і злых. Выдавец указвае, што ў кнізе Іава Бог адкрывае нам гэтыя таямніцы. І таму Скарына перакананы, што

кніга гэтая «всякому чело́вѣку потреба чести, понеже ест зеркало жития нашего, лекарство душевное, потеха все́мъ смутнымъ, наболей тымъ, они же суть въ бедахъ и немощахъ положены, надежа истинная востания изъ мертвыхъ и вѣчного живота»¹⁷.

Менавіта жаданне прынесці духоўнае суцяшэнне пакутлівым душам і заклікаць чалавека да глыбокага роздуму над жыццём і было прычынай выдання кнігі Іава. У канцы прадмовы Скарына піша:

«Прото жъ я, Францишекъ, Скорининъ сынъ с Полоцка, в лекарскихъ науках докторъ, знаючи сее, иже ест наивышшая мудрость розмышлѣние смерти и познание самого себе, и въспоминание на приидущие речи, казалъ есми тиснути книгу святого Иова рускимъ языкомъ Богу ко чти и людемъ посполитымъ къ научению»¹⁸.

Да канца 1517 года Ф. Скарына выдае яшчэ дзве біблейскія кнігі: Прытчы Саламона (6 кастрычніка) і кнігу Іісуса, сына Сірахава (2 снежня). Абедзве кнігі – вучыцельныя. У прадмовах да іх Скарына матывуе іх выданне жыццёвай неабходнасцю. Скарына ўпэўнены, што

«безъ страху Божия, без мудрости и без добрыхъ обычаевъ не есть мощно почстиве жити людемъ посполите на земли»¹⁹.

І вось каб выхаваць у грамадстве страх Божы, каб навучыць людзей той мудрасці, якая паходзіць ад Бога (Іак. I, 5), і добрым звычаям, якія грунтуюцца на заповедзях Божых, Скарына і друкуе Прытчы Саламона

«напредъ ко чти и къ похвале Створителю, Спасителю, Утешителю Богу, въ Троицы единому, и Пресвятой, Преблагословенной, Пречистой Матери Его и все́мъ небеснымъ чиномъ, и святымъ, и святыцамъ Божиим, потом людемъ простымъ посполитымъ къ пожитку и ко размножению добрыхъ обычаевъ, абы, научившися мудрости, добре живучи на свете, Милостивого Бога хвалили по тому, якоже прилежит на великую высоту и велемощность имени Его святого»²⁰.

Звернем увагу, з якім багагавеннем і пашанай Скарына згадвае пра Бога, пра Прачыстую Багародзіцу і пра святых угоднікаў Божых. Адзначым адну з асаблівасцей мовы Скарыны: у яго ёсць асаблівае слова «святца» для абазначэння святой угодніцы.

У 1518 годзе у Празе Скарынам выдаюцца наступныя кнігі: 2 студзеня – Эклэзіяст, 9 студзеня – Песня Песняў, 19 студзеня – кніга Прамудрасці Саламона, 10 жніўня – кнігі Царстваў і, нарэшце, 20 снежня – кніга Іісуса Навіна. Як мы бачым, за гістарычныя кнігі Скарына бярэцца толькі пасля таго, як закончыў выданне вучыцельных кніг. З названых кніг хацелася б спачатку спыніць увагу на кнізе Песня песняў. Кніга гэтая у свецкай літаратуры называецца часта паэмай пра каханне і па форме сваёй сапраўды такой з'яўляецца. Некалі ў старажытнасці былі нават сумненні ў яе кананічнасці. Але па глыбіннаму зместу сваёму гэта кніга пра Бога і Царкву. У прадмове Скарыны да Песні песняў мы знаходзім глыбокае праваслаўнае разуменне духоўнага сэнсу кнігі.

«Изъ сея убо песни Саломоновы яснѣ можем поразумети превеликую и неизреченную милость и любовь Божию, еже имаше к нам грешным. Понѣже не погордел ест сступити на землю съ превышнего престола Своего. Яко любовникъ ко любой своей, тако и Христосъ ко Церкви Своей сниде, внегда воплощение принял ест ис Пречистое Девицы, Матери Своея Марии. [...] Сий же бракъ съвершися во время распятия Господа нашего Ісуса Христа, внегда на Кресте висай и рече: «сѣвѣршишася». Тамъ убо венчался ест с Церковию Своею и потомъ предал ест духа Своего в руце Богу, Отцу Своему»²¹.

кнігу гэтую «кожному чалавеку трэба чытаць, бо яна – люстэрка нашага жыцця, лекі для душы, суцяшэнне ўсім смутным, а найболей тым, якія знаходзяцца ў бедах і немачах, ісцінная надзея паўстання з мёртвых і вечнага жыцця».

«І таму я, Францішак, Скарынін сын з Полацка, у лекарскіх навукх доктар, ведаючы тое, што найвышэйшая мудрасць – гэта роздум пра смерць і пазнанне самога сябе, і памяць пра будучыя рэчы, заадаў надрукаваць кнігу святога Іава на рускай мове Богу на пашану і простым людзям для навучання».

«без страху Бога, без мудрасці і без добрых звычаяў немагчыма дастойна і нармальна жыць людзям на зямлі».

«найперш дзеля пашаны і пахвалы Стварыцелю, Спасіцелю, Уцяшцелю Богу, у Тройцы адзінаму, і Прасвятой, Найблажаславеннейшай, Прачыстай Маці Яго і ўсім нябесным чынам і святым угоднікам і ўгодніцам Божым, а затым людзям простым, звычайным на карысць і дзеля памнажэння добрых звычаяў, каб, навучыўшыся мудрасці, добра жывучы на свеце, Міласцівага Бога хвалілі адпаведна таму, як належыць вялікай вышыні і магутнасці Яго святога імя».

«З гэтай песні Саламонавай мы ясна можам зразумець найвялікшую і невымоўную міласць і любоў Божую, якую Ён меў да нас, грэшных. Бо Ён не пагрэбаваў сыці на зямлю з найвышэйшага прастола Свайго. Як каханак да каханай сваёй, або як жаніх да нявесты сваёй, так і Хрыстос да Царквы Сваёй прыйшоў, калі ўцялесніўся ад Прачыстай Дзевы, Маці Сваёй Марыі. [...] І гэты шлюб адбыўся ў час распяцця Госпада нашага Ісуса Хрыста, калі Ён вісеў на Крыжы і сказаў: «здзейснілася». Вось там Ён павянчаўся з Царквою Сваёю і потым аддаў дух Свой у рукі Богу, Айцу Свайму».

¹⁷ Предъсловіе в книгу Иов – Біблія. Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенае Францыскам Скарынаю ў 1517-1519 гадах. т. 2, Мн. 1991, с.708.

¹⁸ Там жа

¹⁹ Предъсловіе в Притчи премудраго Саломона, царя Израилева. Біблія. Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенае Францыскам Скарынаю ў 1517-1519 гадах. т. 3, Мн. 1991, с.295.

²⁰ Там жа.

²¹ Предъсловіе доктора Франциска Скорины с Полоцка в книгу Песнь песням царя Саломона. – Біблія. Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенае Францыскам Скарынаю ў 1517-1519 гадах. т.3, Мн., 1991, сс.422-423.

Далей гэты паэтычны вобраз вяселля Скарына разгортвае і дае больш падрабязнае тлумачэнне кнігі, але пры гэтым ні ў чым не адступае ад праваслаўнай экзегетычнай традыцыі:

«Якоже на браку бывають разноличные твари: первая есть женихъ, вторая – невеста, третии суть друзи жениховы, а четъвертый – дружина невестина, такоже и во книзе сей четыри гласы черленнымъ писмомъ, вкупе розмолвляющие, написаны суть. Гласъ Христовъ – Он же есть женихъ; гласъ Церкви Христовы, еже невеста ест; гласъ Апостоловъ – сии же суть дружина женихова; гласъ отроковицъ, иже детей Церкви Христовы знаменует. Теже пятый гласъ ест сонмища жидовскаго, они же для неверия своего не прияша закона Христова и не приидоша на брак сей»²².

Потым Скарына супастаўляе змест Песні песняў з евангельскай прытчай пра пакліканых на вяселле (Мф. XXII, 2-14; Лк. XVI, 16-24) і, нарэшце, вельмі ўдала праводзіць паралель паміж Евай, фізічнай маці роду чалавечага, і Царквою, нашай духоўнай Маці:

«Яко бо Евга, мати всехъ людей, с кости спящего в раи Адама сотворѣна естъ, тако и Церковь Христова, Мати всехъ хрестианъ, з боку висящего на Кресте Сына Божия совѣршена естъ. И яко от тое первое матери бытность плоти и крови родящися приахом, тако и от Церкви Христовы веру, ласки и силы крещашюся приимуюмъ. А яко по плоти есмо сыновѣ Адамови, тако по духу – сыновѣ Христови. Сего для слушне называется в сей книзе Христос – жених и любый, Церков же Свѣтая – Его невеста и приателка»²³.

Прыведзеныя толькі што цытаты даюць, я думаю, поўную падставу гаварыць пра Скарыну як пра хрысціянскага экзегета. Яны чарговы раз з усёй відавочнасцю абвяргаюць настойлівыя сцвярджэнні многіх савецкіх даследчыкаў пра тое, што «Скарына акцэнтуюе ўвагу на маральна-этычным баку зместу Бібліі, ігнаруючы пры гэтым яе рэлігійна-дагматычны змест»²⁴. Прадмова да «Песні песняў» – адзін з тых твораў Скарыны, які мае глыбокі багаслоўскі змест. Гэты і падобныя тэксты Скарыны савецкія даследчыкі абміналі, не заўважалі і такім чынам фарміравалі неадэкватны вобраз Скарыны. З-за браку багаслоўскіх ведаў многія даследчыкі і цяпер не разумеюць Скарыну і ўспрымаюць яго скажона.

Звяртае на сябе ўвагу грунтоўная прадмова Скарыны да кнігі Ісуса Навіна. У ёй аўтар перш за ўсё знаёміць чытача з галоўным персанажам кнігі – правадыром ізраільскага народа Ісусам Навінам, які ўвёў старажытных яўрэяў у зямлю абетаваную. Пры гэтым Скарына робіць вельмі цэнную заўвагу, якая тлумачыць, чым гэтая зямля дарагая нам, хрысціянам:

«В сей земли былъ естъ Ерусалим, преславный градъ, в немже Спаситель наш Ісусъ Христосъ, Сынъ Бога Живаго, пострадати восхоте за насъ, грешныхъ, и Кровь Свою Пресвятую вылил, и землю тую освятилъ, протю жъ называется Святая Земля»²⁵.

У прадмове Скарына таксама ўказвае, што абетаваная зямля мае правобразнае значэнне:

«Сия земля знаменуетъ Царство Небесное и горный Ерусалимъ. Яко бо Ісусъ, сынъ Навинъ, увелъ естъ людей израилевыхъ в землю обетованную, тако Ісусъ, Сынъ Божий, уведе верующихъ в Него в Царство Небесное, еже естъ земля живыхъ»²⁶.

Пацвердзіўшы сваю думку шматлікімі спасылкамі на Свяшчэннае Пісанне, Скарына робіць наступны вывад:

«А с того ясне можемы разумети, иже тое уведение в землю сынов Израилевыхъ знаменовало наше избавление от смерти вечное; что бо непослушаниемъ первый Адамъ утратилъ, то терпениемъ второй Адамъ навратилъ, егда на Кресте за насъ висай, к разбойнику рече: «Аминь глаголю тебе: днесъ со мною будеши в раи»²⁷.

Раскрываючы вобраз праведнага Ісуса Навіна, Скарына ў сваёй прадмове тлумачыць чытачам, што Ісус Навін з'яўляецца правобразам Ісуса Хрыста, нашага Госпада і Спасіцеля. Пры гэтым Скарына ўказвае на

«Як на вяселлі бываюць розныя асобы: першая – жаніх, другая – нявеста, трэція – сябры жаніха, а чацвёртыя сяброўкі нявесты, так і ў кнізе гэтай чатыры галасы, якія паміж сабою размаўляюць, выдзелены чырвоным колерам. Голас Хрыстоў – гэта жаніх; голас Царквы Хрыстовай – гэта нявеста; голас Апосталаў – а гэты сябры жаніха; голас дзяўчат, які абазначае дзяцей Царквы Хрыстовай. Таксама ёсць і пяты голас – зборышча жыдоў, якія з-за нявер'я свайго не прынялі закона Хрыстовага і не прыйшлі на вяселле гэтае».

«Як Ева, маці ўсіх людзей, была створана з косці Адама, які спаў у раі, так і Царква Хрыстова, Маці ўсіх хрысціян, утворана з боку Сына Божага, Які вісеў на Крыжы. І як ад той першай маці мы атрымалі быццё на плоці і крыві пры нараджэнні, так і ад Царквы Хрыстовай веру, благодатныя дары і сілы мы атрымліваем пры хрышчэнні. І як на плоці мы – сыны Адамавы, так па духу – сыны Хрыстовы. Па гэтай прычыне правільна называецца ў гэтай кнізе Христос жаніхом і каханкам, а Царква Святая – Яго нявестай і сяброўкай».

«У гэтай зямлі быў Іерусалім, найслаўнейшы горад, у якім Спасіцель наш Ісус Христос, Сын Бога Жывога, папакутаваў паждаў за нас, грэшных, і Кроў Сваю Найсвяцейшую праліў, і зямлю тую асвятіў, таму яна і называецца Святой Зямлёй».

«Гэтая зямля азначае Царства Нябеснае і горні Іерусалім. Бо як Ісус, сын Навіна, увёў народ ізраільскі ў зямлю абетаваную, так Ісус, Сын Божы, увёў веруючых у Яго ў Царства Нябеснае, якое з'яўляецца зямлёю жывых».

«А з гэтага мы ясна можам разумець, што тое ўвядзенне ў зямлю [абетаваную] сыноў Ізраіля азначала наша збаўленне ад смерці вечнай; бо што праз непаслушэнства першы Адам страціў, тое праз пакуты другі Адам [гэта значыць Христос] вярнуў, калі на Крыжы за нас вісеў і сказаў разбойніку: «Праўду кажу табе: сёння са мною будзеши ў раі».

22 Там жа, с.423.

23 Там жа, с.424

24 Свяжынскі У. М. Слова Скарыны. Мн., «Народная асвета», 1984, с. 18.

25 Предсловие доктора Франциска Скорины с Полоцька въ книги Ісуса, сына Навина. – Біблія. Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенае Францыскам Скарынаю ў 1517-1519 гадах. т.1, Мн., 1990, сс.735-736.

26 Там жа, с.736

27 Там жа, с.с.737-738

шэраг дэталей і падзей біблейскай гісторыі:

«Прото ж яко по имени подобень былъ Исусъ, сынъ Навинъ, Исусу, Сыну Божию, также и образ Его на себе понесе»²⁸.

Звернем увагу на цікавую дэталю у тэксце Скарыны: гаворачы пра падабенства імені сына Навінава і Хрыста, Скарына, аднак, паслядоўна іх адрознівае ў напісанні. Імя старазапаветнага праведніка ён пачынае з васьмярычнага «И», а імя Спасіцеля – з дзесяцарычнага «І». Так Скарына адначасова ўказвае і на падабенства, і на адрозненне гэтых асоб, што мы назіраем таксама і ў прыведзеных Скарынам наступных прыкладах:

«Яко того Исуса, сына Навина, Моисей посылал на амалехитянь [...] то знаменовалъ, иже Богъ, Отецъ Небесный, пошлѣтъ Исуса, Сына Своего, на спасение людемъ грешнымъ. Тако убо возлюби Богъ миръ, иже Сына Своего Единороднаго далъ естъ, да всякъ, веруяй в Онъ, не погибнетъ, но иматъ животъ вечный»²⁹.

«Дык вось, як імем падобны быў Іісус, сын Навіна, Іісусу, Сыну Божаму, так і вобраз Яго ён нясе на сабе».

«Калі таго Іісуса, сына Навіна, Маісей пасылаў супраць амалекіян [...] то ўказваў, што Бог, Айцец Нябесны, напшле Іісуса, Сына Свайго, дзеля спасення людзям грэшным. Бо так узлюбіў Бог свет, што Сына Свайго Адзінароднага аддаў, каб кожны, хто веруе ў Яго, не загінуў, а меў жыццё вечнае».

Заўважу, што апошні сказ з'яўляецца дакладнай цытатай з Евангелля (Ін. III, 16). І трэба адзначыць, што Скарына ў сваіх каментарыях старазапаветных кніг пастаянна спасылаецца на новазапаветныя тэксты і такім чынам прытрымліваецца аднаго з прынцыпаў хрысціянскай герменеўтыкі – тлумачыць Стары Запавет у святле Новага Запавету.

«Теже, яко Исусу, сыну Навину, воды Иорданския роступишеса, тако и Спасителю нашему Исусу, Сыну Божию, егда крестяшеса въ том же Иордани, и се отверзошеса Ему небеса, и виде Дух Божий исходящъ, яко голубъ, и грядущъ нанъ»³⁰.

«Таксама як перад Іісусам, сынам Навіна, воды Іарданскія расступіліся, так і Спасіцелю нашаму Іісусу, Сыну Божаму, калі Ён хрысціўся ў тым жа Іардане, тады раскрыліся Яму нябёсы і Ён убачыў Духа Божага, Які сыходзіў, як голуб, і набліжаўся да Яго».

«Той Исусъ Навинъ обреза сыны Израилевы ножами каменными. Господъ же нашъ Исусъ Христосъ, Иже естъ камень угольный, обреза сердца наша словы Своими святыми, яко вопиетъ пророкъ: «По днѣхъ оныхъ, – глаголетъ Господъ, – дамъ законъ Мой в мысли ихъ, и на сердцахъ ихъ напишу и, и буду имъ въ Бога, и тии будутъ Мнѣ в люди».

«Гэты Іісус Навін абрэзаў сыноў Ізраілевых нажамі каменнымі. Гасподзь жа наш Іісус Хрыстос, Які з'яўляецца каменем краевугольным, абрэзаў сэрцы нашы словамі Сваймі святымi, як усклікае прарок: «Пасля тых дзён, – кажа Гасподзь, – Я ўкладу закон Мой у думкі іх, і на сэрцах іх напішу яго, і буду ім Богам, а яны будуць Маім народам».

Той трубами Ерихонъ разори, а Сынъ Божий еувангелистами вселенную просвети. Тому солнце ста на единомъ месте, тое жъ часу распятия Христова над посполитый бегъ жалость невинное муки Своего Створителя показа. Той многихъ царей поразил, а Сын Божий сатонино безчисленное царство сказалъ»³¹.

Гэты трубаі Іерыхон разбурыў, а Сын Божы евангелістамі ўвесь свет асвятліў. Гэтаму сонца стала на адным месцы, і яно ў час распяцця Хрыста надзвычайным спосабам спачуванне да нявіннай мукі Свайго Стварыцеля паказала. Гэты многіх цароў паразіў, а Сын Божы сатанінскае незлічонае царства знішчыў».

І, нарэшце, яшчэ адна фраза з прадмовы Ф.Скарыны да кнігі Іісуса Навіна, якая пераканаўча сведчыць, што Скарына бачыў у вобразе галоўнага персанажа кнігі правобраз Спасіцеля:

«Исусъ, сынъ Навинъ, справовалъ естъ сыновъ Израилевыхъ двадцетъ и седмъ лѣтъ, Исусъ же Христосъ царствовать будетъ вовеки»³².

«Іісус, сын Навіна, кіраваў сынамі Ізраілевымі дваццаць сем гадоў, а Іісус Хрыстос царстваваць будзе вечна».

Вельмі змястоўнай з'яўляецца таксама прадмова Ф.Скарыны да кнігі Выхад. Кратка пераказаўшы змест кнігі, наш першадрукар разважае пра значэнне кнігі для нас, хрысціян:

«Что знаменовала ест неволя телесная сыновъ Израилевыхъ во Египте? Не нашу ли неволю душную?»³³.

«На што ўказвала цялесная няволя сыноў Ізраілевых у Егіпце? Ці не на няволю нашых душ?»

Пры гэтым Скарына ўказвае на адну цікавую дэталю, якую рэдка можна сустрэць нават у спецыяльнай літаратуры. Справа ў тым, што карэнныя егіпцяне – копты – сваю краіну называюць не Егіптам (гэта грэчаская назва) і не так, як яна называецца афіцыйна на арабскай мове – Міср, а словам Кімет, што значыць «чорная» (маецца на ўвазе чорная зямля, чарназём, у адрозненні ад «чырвонай зямлі» – пустыні)³⁴. Скарына прапануе алегарычнае тлумачэнне гэтай назвы і ў сваёй прадмове сцвярджае:

«Египет же по-рускимъ сказуется темности, а с тых нас выведе Сынъ Божий. Свет убо ест истинный, просвещающий всякого человека, грядущего в миръ»³⁵.

«Егіпет жа па-руску азначае «цёмра», а з яе нас вывеў Сын Божы. Бо Ён – святло ісціннае, якое асвятляе кожнага чалавека, што прыходзіць у свет».

У апошнім сказе Скарына зноў спасылаецца на Евангелле (Ін. I, 9).

Адным з самых важных правобразаў кнігі Выхад Скарына лічыць неапалімую купіну. Вядома, што такой

²⁸ Там жа, с. 738

²⁹ Там жа.

³⁰ Там жа, сс. 738-739.

³¹ Там жа, с. 739.

³² Там жа, с. 739-740.

³³ Предословие доктора Франциска Скорины с Полоцька во книги Исходъ Моисеовы. Біблія. Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенае Францыскам Скарынаю ў 1517-1519 гадах. т.1, Мн., 1990, сс.197.

³⁴ Глубоковский Н.Н. Библийский словарь Сергиев Посад-Джорданвилль, 2007, с.232.

³⁵ Предословие доктора Франциска Скорины с Полоцька во книги Исходъ Моисеовы. Біблія. Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенае Францыскам Скарынаю ў 1517-1519 гадах. т.1, Мн., 1990, сс.197

назвы ў біблейскім тэксе няма. Сам Скарына, перакладаючы кнігу Выхад, замест царкоўнаславянскага слова «купина» ужывае слова «кусть». Словазлучэнне «неопалимая купина» – гэта ўстойлівы выраз з праваслаўнага багаслужэння. Напрыклад, у царкоўнай службе утрэні Нядзелі пятай пасля Пасхі мы чуем: «Неопалимую купину Ты законоположитель зряше древле, Даниил же гору святую смотряше, едина Дево Мати Владычице»³⁶. У багародзічным каноне першага гласа ў панядзелак на павячэр'і ёсць такія словы, звернутыя да Прасвятой Багародзіцы: «Сокровенно тайне являше Ты купину Моисей неопалимую, Богородице Владычице, вещественная бо Твоя ложесна не опалишася Божеством»³⁷. Ужыванне Скарынам гэтага спалучэння сведчыць пра веданне ім праваслаўнага багаслужэння, а раскрыццё гэтага правобразу ў прадмове выяўляе жаданне першадрукара дапамагчы чытачу больш глыбока разумець не толькі біблейскі тэкст, але і царкоўную службу. Скарына піша:

«Купина неопалимая, в нейже явился Богъ Моисееви, иже кусть зеленый горяше, а не изгоряше, ясно знаменовала зачатие без семени Сына Божия. Он же проиде утробу Пречистое Девицы, яко солнце скло, не порушаючи замковъ паненства Ея, пророку вопиющу: «Съ Дева во чреве зачнетъ и родить Сынь, и прозовется имя Его – с нами Богъ»³⁸.

«Купіна неопалімая, у якой явіўся Бог Маісею, гэта значыць куст зялёны, які гарэў і не згараў, ясна паказвала зачаццё без семени Сына Божага. Ён прайшоў улонне Прачыстай Дзеvy, як сонца праз шкло, не парушаючы замкнёнай дзявоцкасці Яе, як усклікаў прарок: «Вось, Дзева ва ўлонні зачне і народзіць Сына, і будзе дадзена імя Яму – з намі Бог».

Прыведзены вышэй фрагмент з усёй відавочнасцю сведчыць пра строга царкоўны, глыбока праваслаўны характар тлумачэння Скарынам біблейскага тэксту. Ён абавіраецца на праваслаўнае багаслужэнне, на традыцыйнае святаайцоўскае разуменне Свяшчэннага Пісання, заўжды падмацоўвае свае тэзісы спасылкамі на прарокаў, евангелістаў або іншых апосталаў. У дадзеным выпадку Скарына спасылаецца на вядомае прароцтва святога Ісаіі (Іс. VII, 14), якое прыводзіць у сваім Евангеллі апостал Матфей (Мф. I, 23).

У той жа прадмове Скарына ўказвае і на іншыя правобразы, якія маюцца ў кнізе Выхад:

«Агнец же Пасхи явне невинную муку Господа нашего знаменовал, пророку о Христе глаголющу: «Азь же, яко агнецъ тихий, на заклание веден быхъ»³⁹.

«Ісус, сын Навіна, кіраваў сынамі Ізраілевымі дваціцц«Пасхальнае ж ягня яўна указвала на нявінную муку Госпада нашага, як казаў пра Хрыста прарок: «Мяне ж, як ягня ціхае, на закаленне вялі».

Тут Скарына цытуе святога прарока Іерамію (XI, 19).

«Проштие пакъ сыновъ Израилевыхъ посреди моря Чермнаго крещение Христовы веры извествовало, апостолу Павлу пишушу: «Не хочу ж васъ не ведети, братия, яко отци наши вси подъ облакомъ беша, и вси сквозе моръ проидоша, и вси у Моисея крестисеша во облаце и въ мори».

«Пераход жа сыноў Ізраілевых пасярод Чырвонага мора ўказаў на хрышчэнне ў Хрыстову веру, як апостал Павел піша: «Не хачу ж вас, браты, пакінуць у няведанні, што бацькі нашы ўсе пад воблакам былі, і ўсе праз мора прайшлі, і ўсе ў Маісея хрысціліся ў воблаку і ў моры».

Манна же з небеси и вода от тверда камня, даная евреемъ во пустыни, святость Тела Христова, намъ ко душному спасению zostавлена на земли, знаменовала»⁴⁰.

А манна з неба і вада з цвёрдага каменя, дадзеныя яўрэям у пустыні, абазначалі святынню Цела Хрыстовага, нам пакінутую на зямлі для спасення душы».

Апошні свой тэзіс Скарына падмацоўвае спасылкамі на шосты раздзел Евангелля паводле Іаана, прыводзячы адтуль словы Спасіцеля пра Хлеб Нябесны (Ін. VI, 32-35). Кратка, але выразна наш першадрукар і асветнік нагадвае нам, што дзеля спасення душы нам усім неабходна прычашчацца святыні Цела Хрыстовага.

Падрабязнай прадмай Скарына суправаджае таксама кнігу Левіт. Ён расказвае пра змест кнігі, пра разнастайныя ахвяры, якія прыносілі Богу ў старазапаветную эпоху, а потым звяртаецца да сваіх чытачоў з такімі словамі:

«Аще ли пак кто воспросит от васъ, почто жъ Господъ Богъ установилъ жертвы приносить и над ними грехи исповедати, и кровию ихъ кропитися, внегода невозможно ею очиститися... на тое сице отвещаете: тые вси жертвы и приношения потребны бѣша на знамя убо и на притчу приидущего времени, в немже Спаситель нашъ Ісусъ Христосъ Кровию Своею невинною вины наше предъ Богомъ Отцемъ очистилъ»⁴¹.

«А калі хто папытае ў вас, навошта ж Гасподзь Бог устанавіў ахвяры прыносіць і над імі грахі спавядаць і крывёю іх акрапляцца, хоць і немагчыма ёю ачысціцца ... на гэта так адказвайце: тыя ўсе ахвяры і прынашэнні патрэбны былі дзеля ўказання і правобразу будучага часу, калі Спасіцель наш Ісус Хрыстос Крывёю Сваёю нявіннаю віны нашы перад Богам Айцом ачысціў».

У прадмове да кнігі Левіт ёсць адна кароткая заўвага вельмі асабістага характару. Скарына піша, што ў тыя далёкія часы людзі прыносілі Богу розныя ахвяры: валоў, ягнят, казлоў, але бедныя людзі часта не маглі аддаць у ахвяру ўкормленае цяля, і тады яны прыносілі Госпаду ўсяго толькі невялічку меру («мерицу») пшанічнай мукі. І далей ён працягвае:

««Тако жъ и мы, братия, не можем ли во великих послужити посполитому люду рускаго языка, сие малые книжки праці нашеє приносимо имъ»⁴².

«Так і мы, браты, наколькі не можам чымсьці вялікім паслужыць простаму люду рускай мовы, прыносім яму гэтыя малыя кніжкі праці нашай»..

У гэтых кароткіх словах Скарыны мы адчуваем яго гарачае жаданне зрабіць усё, што ён можа, для свайго

36 Триодъ Цветная. М., 1975, л.136.

37 Октоих, сиречь Осмогласник. Гласы 1-4. М., 1981, с.81.

38 Предсловие доктора Франциска Скорины с Полоцька во книги Исходъ Моисеовы. Біблія. Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенае Францыскам Скарынаю ў 1517-1519 гадах. т.1, Мн., 1990, сс.197-198 Предсловие доктора Франциска Скорины с Полоцька во книги Исходъ Моисеовы. Біблія. Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенае Францыскам Скарынаю ў 1517-1519 гадах. т.1, Мн., 1990, сс.197-198

39 Там жа, с.199.

40 Там жа

41 Предсловие доктора Франциска Скорины с Полоцька во книги Леувитъ Моисеовы. Біблія. Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенае Францыскам Скарынаю ў 1517-1519 гадах. т.1. Мн., 1990. с.351.

42 Там жа, сс.348-349.

народа, і яго сціпласць, і яшчэ ўсведамленне таго, што яго выдавецкая дзейнасць, кнігі, якія ён друкуе – гэта свайго роду ахвяра, прынашэнне, служэнне Богу.

Будучы хрысціянінам і чалавекам высокай духоўнай культуры, Скарына быў не проста сціплым чалавекам. У ім можна заўважыць і больш глыбокую рысу характару, якая на царкоўнаславянскай мове называецца словам «смирение», а на беларускую звычайна перакладаецца словам «пакорлівасць». Сутнасць гэтай уласцівасці старажытнымі хрысціянскімі падзвіжнікамі выказана так: «Сапраўдны поспех душы заключаецца ў тым, каб з кожным днём рабіцца больш пакорным Богу і казаць сабе: кожны чалавек лепшы за мяне»⁴³. Немагчыма не заўважыць сапраўнага хрысціянскага смірэння Скарыны, калі ў канцы сваёй прадмовы да ўсёй Бібліі ён піша:

«О сихъ книгахъ всея Библии подле малости розуму моего розделы вкратце положи. А в чем быхъ ся омылихъ, разумнейшия, поправте, прошу васъ для Бога и для посполитого доброго»⁴⁴.

«Гэтых кніг усёй Бібліі я паводле малага розуму майго коратка выклаў змест. А калі я ў чым памыліўся, то вы, разумнейшыя, напраўце, прашу вас дзеля Бога і дзеля усеагульнага добра».

Друкуючы біблейскія кнігі і пішучы да іх свае прадмовы, Скарына часта нагадвае сваім чытачам, што важна не проста ведаць Свяшчэннае Пісанне – важна жыць паводле таго закону, які людзям даў Бог. Параўноўваючы ў прадмове да кнігі Другазаконне Стары Завет з Новым Заветам, Скарына падкрэслівае перавагу апошняга і дадае:

«Теже Моисей хранящим закон ветхий не обещовал толико землю добрую, текущую млеко и медом. Наш же Спаситель Иисус Христосъ обещуетъ полнящимъ законъ новый, святое Евангелие, отпущение грехов, ласку Божию, дары Духа Святаго, живот вечный, Царство Небесное...»⁴⁵.

«Таксама Маісей тым, хто захоўваў стары закон, не абяцаў нічога, акрамя зямлі добрай, што цячэ малаком і мёдам. А наш Спасіцель Ісус Хрыстос абяцае тым, хто выконвае новы закон, святое Евангелле, – адпушчэнне грахоў, міласць Божую, дары Духа Святога, жыццё вечнае, Царства Нябеснае...»

У сваіх прадмовах да біблейскіх кніг Скарына часта выступае не толькі ў якасці экзегета, але і ў якасці тэкстолага. Напрыклад, у прадмове да кнігі святаго прарока Данііла Скарына заўважае, што яўрэйскі тэкст гэтай кнігі меншы па аб'ёму, чам грэчаскі і лацінскі, і ўказвае, якія іменна сюжэты ў яўрэйскім тэксце адсутнічаюць; у грэчаскім і лацінскім тэкстах яны ёсць дзякуючы перакладчыкам: паводле Скарыны, на грэчаскую мову кнігу прарока Данііла пераклаў нейкі Феадосій, «учитель великий греческого языка», а на лацінскую мову – «светый Ероним», г. зн. блажэнны Іеранім Стрыдонскі. Потым Скарына працягвае:

«Азъ теже, недостойный последовникъ их, новорожденный в русском языке, с помощью Божиею, яко повиненъ сый розмножати хвалу Христову и посполитое доброе, межи иными пророки светлыми выложихъ и Данила, мужа жадостей и преславнаго пророка Господня, на руский языкъ зуполне»⁴⁶.

«Я таксама, недастойны паслядоўнік іх, народжаны ў рускай мове, з дапамогаю Божою, будучы абавязаным памнажаць хвалу Хрыстову і ўсеагульнае добро, сярод іншых святых прарокаў пераклаў і Данііла, мужа жаданняў і слаўтага прарока Гасподняга, на рускую мову поўнасю».

Як бачым, Скарына сціпла называе сябе недастойным паслядоўнікам знакамітых перакладчыкаў Бібліі, усведамляючы, што праца па перакладу Свяшчэннага Пісання – гэта праслаўленне імя Хрыстовага і служэнне ўсеагульнаму дабру. Дарэчы, асоба першага з названых тут Скарынам перакладчыкаў для многіх даследчыкаў застаецца загадкавай. Напрыклад, А.Ф. Коршунаў у сваіх каментарыях да твораў Скарыны дае падрабязныя звесткі пра блажэннага Іераніма Стрыдонскага, а наконце Феадосія піша: «Дадатковых звестак пра гэтага перакладчыка адшукаць не ўдалося»⁴⁷. Няма сумніву ў тым, што пад імем Феадосія ў Скарыны маецца на ўвазе Феадациён, перакладчык Свяшчэннага Пісання на грэчаскую мову, які жыў у II ст. н.э. Ён вядомы тым, што зрабіў рэвізію Септуагінты: «У тых месцах, дзе гэты пераклад няясна перадаваў або апускаў думку, Феадациён рабіў папраўкі адпаведна яўрэйскаму арыгіналу»⁴⁸. Яго пераклад кнігі святаго прарока Данііла Царква прызнала больш дакладным, чым пераклад Сямідзесяці. З гэтага тэксту кніга прарока Данііла перакладзена і ў нашай царкоўнаславянскай Бібліі, і ў многіх іншых перакладах, пра што заўважае ў сваёй прадмове Скарына:

«А подле ихъ выкладу не толико четь Данила пророка Церковь Христова латинскимъ а греческим языкомъ, но и сирским и египетскимъ»⁴⁹.

«А паводле іх перакладу Царква Хрыстова чытае Данііла прарока не толькі на лацінскай і грэчаскай мовах, але і на сірыйскай і егіпецкай».

Асноўны змест гэтай прадмовы заключаецца ў тым, што Скарына тлумачыць у ёй найважнейшыя прароцтвы святаго Данііла. Звернем увагу на адно з іх, якое знайшло сваё адлюстраванне ў літургічных тэкстах Праваслаўнай Царквы. Вось як яго пераказвае Скарына:

«Камень без руку отсечеса от скалы и порази образъ и сотре и во прахъ, самъ же возрасте великъ и наполни весь свет. Сее знаменовало зачатие нашего Спасителя Иисуса Христа без семени от Непорushенное Девици Марии, стирающее силу дьявольскую и наполняющее всю вселенную светым Своим Евангелием, Егоже Царство вечно ест»⁵⁰.

«Камень без дапамогі рук адсёкся ад скалы і паразіў выяву і сцёр яе ў прах, сам жа вырас вялікі і напоўніў увесь свет. Гэта азначала зачатцё нашага Спасіцеля Ісуса Хрыста без семени ад Прачыстай Дзевы Марыі і тое, што Ён сцёр сілу дывальскую і напоўніў увесь свет святым Сваім Евангеллем, і Царства Яго – вечнае».

43 Настольная книга священнослужителя. Т.7. М., 1994, с.174.

44 Предсловіе доктора Франциска Скорины с Полоцька во всю Бивлию рускаго языка. – Біблія. Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенае Францыскам Скарынаў ў 1517-1519 гадах. т.1. Мн., 1990. с.16.

45 Сказание доктора Франциска Скорины с Полоцька въ книги Второго Закона Моисеова. Біблія...т.1, с.608.

46 Предсловіе доктора Франциска Скорины с Полоцька въ книги Даниила пророка. – Біблія. Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенае Францыскам Скарынаў ў 1517-1519 гадах. т.3. Мн., 1991. с.704.

47 Коршунаў А.Ф. Каментарыі. – Скарына Францыск. Творы. Мн., 1990, с.171.

48 Христианство. Энциклопедический словарь. Т.3, М., 1995, с.99.

Тов Емануэл. Текстология Ветхого Завета. М., 2001, СС.138-139.

49 Предсловіе доктора Франциска Скорины с Полоцька въ книги Даниила пророка. – Біблія. Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенае Францыскам Скарынаў ў 1517-1519 гадах. т.3. Мн., 1991. с.704.

50 Там жа, сс.699-700.

А вось яго адлюстраванне ў багаслужэбных тэкстах Актёіха: «Божественную Тя провидев иногда Даниил несекому гору, Пречистая, вопиаше проявление усещися от Тебе камению богородия Христу, Спасу мира, Егоже вернии ныне чтуще, восхваляем Тя, Богоневесто» (глас 1, субота на павячэр'і, пятая песня канона).

«Усечеса от Твоих ложесн, Пренепорочная Владычице, яко от горы честный камень, и столпы всякия прелести, яко Вседержитель, един всесильный сокруши...» (глас 2, нядзеля на павячэр'і, восьмая песня канона).

«Гору Тя велию несекому Даниил духом виде, не новосекому являя чистоту девства Твоего, Владычице, от Неяже камень усечеса Христос Слово, лести низлагаю идольския» (глас 3, субота на павячэр'і, чацвёртая песня канона).

Тут вельмі важна звярнуць увагу на тое, што гэтае прароцтва ў самой кнізе святога прарока Данііла тлумачыцца больш агульна (Дан. II, 31-45), і толькі ў багаслужэбных тэкстах набывае больш канкрэтнае ўказанне на Хрыста і Багародзіцу, і іменна такое тлумачэнне, што абавязана на царкоўнае багаслужэнне, прыводзіць у сваёй прадмове Скарына. Пра царкоўнасць Скарыны сведчыць і яшчэ адна дэталі ў гэтай прадмове: ён згадвае пра «Животворящий Крест» і кажа, што праз напісанне і знак («написом и знамением») святога Крыжа адймаецца «вся моц бесовская»⁵¹.

Наш агляд прадмоў Скарыны да кніг Старога Запавету закончым разглядам прадмовы да кнігі Суддзяў. Прадмова з'яўляецца па сутнасці ўводзінамі да кнігі. Скарына кажа, што ў розныя перыяды гісторыі яўрэям народам кіравалі розныя правіцелі: спачатку суддзі, потым цары, а пазней першасвяшчэннікі. Скарына пералічвае ўсіх суддзяў паіменна, некалькімі словамі ўказваючы на іх адметныя рысы, а потым падагульняе:

«А сии дванадесеть судей сыновъ Израилевыхъ не справовали суть их, яко цари или властители вышнии, силу имеюще надъ ними, но яко ровнии и товариши, раду имъ даючи и справедливость межи ними чинячи»⁵².

«А гэтыя дванаццаць суддзяў сыноў Ізраіля кіравалі імі не як цары або вярхоўныя ўладары, што маюць сілу над імі, а як роўныя і як таварышы, даючы ім парад і ўсталяваючы паміж імі справядлівасць».

Сапраўды, улада суддзяў была не настолькі моцнай і неабмежаванай, як пазней улада цароў. У словах Скарыны адчуваецца, што такая форма кіравання народам, калі правіцелі ставяцца да людзей, як роўныя і як таварышы, выклікае ў яго сімпатыю.

Дапамагаючы чытачу зразумець сутнасць кнігі, Скарына так прадстаўляе становішча ізраільцянаў у тую эпоху:

«И егда на часъ отступоваша от Господа Бога своего и служиша идоломъ, и делаша грехи разноличныи, тогда предаваше е Господь Богъ в руце вражие, они же велми обижаху их. И внегда паки навращахуся к Господу Богу и каяхуся греховъ своихъ, то даяше имъ Господь Богъ судью, он же избавляше ихъ от руку вражиихъ... Греховъ убо ради ихъ укрепляхуся врази, и покаания для – понижены быша»⁵³.

«І калі яны часова адступалі ад Госпада Бога свайго і служылі ідалам, і рабілі розныя грахі, тады аддаваў іх Господзь Бог у рукі ворагаў, якія вельмі крыўдзілі іх. А калі зноў вярталіся да Госпада Бога і каяліся ў грахах сваіх, то даваў ім Господзь Бог суддзю, які выбаўляў іх з рук ворага... Бо з-за іх грахоў умацоўваліся ворагі, а з прычыны пакаяння – слабелі».

Галоўнае ў кожнай біблейскай кнізе – гэта яе ўрок усім нам, сённяшнім чытачам. Біблія – кніга вечная. Гэта Скарына глыбока адчувае сам і хоча дапамагчы чытачам, для якіх ён выдае кнігі Свяшчэннага Пісання, успрыняць іх вечны сэнс. У кнізе Суддзяў ён яго бачыць так:

«И егда на часъ отступоваша от Господа Бога своего и служиша идоломъ, и делаша грехи разноличныи, тогда предаваше е Господь Богъ в руце вражие, они же велми обижаху их. И внегда паки навращахуся к Господу Богу и каяхуся греховъ своихъ, то даяше имъ Господь Богъ судью, он же избавляше ихъ от руку вражиихъ... Греховъ убо ради ихъ укрепляхуся врази, и покаания для – понижены быша»⁵⁴.

«І калі яны часова адступалі ад Госпада Бога свайго і служылі ідалам, і рабілі розныя грахі, тады аддаваў іх Господзь Бог у рукі ворагаў, якія вельмі крыўдзілі іх. А калі зноў вярталіся да Госпада Бога і каяліся ў грахах сваіх, то даваў ім Господзь Бог суддзю, які выбаўляў іх з рук ворага... Бо з-за іх грахоў умацоўваліся ворагі, а з прычыны пакаяння – слабелі».

Гэтыя словы – духоўны запавет Скарыны «людям посполитым рускаго языка», дзеля якіх ён працаваў. Калі мы лічым сябе духоўнымі нашчадкамі Скарыны, то і нам варта да іх прыслухацца.

КОМЛЕВА В. В.

ДОКТОР СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ НАУК, ДЕКАН ФАКУЛЬТЕТА МЕЖДУНАРОДНОГО РЕГИОНОВЕДЕНИЯ И РЕГИОНАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИНСТИТУТА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ И УПРАВЛЕНИЯ РАНХиГС (Москва, Российская Федерация)

РОЛЬ РЕЛИГИОЗНЫХ ИНСТИТУТОВ В МЕЖДУНАРОДНОМ ГУМАНИТАРНОМ СОТРУДНИЧЕСТВЕ

История международных отношений показывает, что на взаимодействия государств оказывали влияние не только династии, национальные интересы, геополитические претензии, но и религиозный

⁵¹ Там жа, с.700.

⁵² Предсловие доктора Франциска Скорины с Полоцька в книги Судей Израилевыхъ. – Біблія. Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенае Францыскам Скарынаю ў 1517-1519 гадах. т.2. Мн., 1991. с.9.

⁵³ Там жа, с.9-10.

⁵⁴ Там жа, с.9-10.